

УДК 330.131.7

ФЕДУЛОВА Ірина, д. е. н., професор кафедри менеджменту Київського національного торговельно-економічного університету

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ

Розкрито зміст поняття ідентифікації ризиків як складової процесу ризик-менеджменту організації. Визначено, що для проведення повної, якісної і обґрунтованої ідентифікації господарських ризиків підприємства слід використовувати фасетний, ієрархічний і дескрипторний методи класифікації, кожен з яких передбачає певні рекомендації щодо їх використання в процесі формування системи ризик-менеджменту на підприємстві.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, ідентифікація ризиків, класифікація ризиків.

Федулова И. Идентификация хозяйственных рисков. Раскрыто содержание понятия идентификации рисков как составляющей процесса риск-менеджмента организации. Определено, что для проведения полной, качественной и обоснованной идентификации хозяйственных рисков предприятия нужно использовать фасетный, иерархический и дескрипторный методы классификации, каждый из которых предполагает определенные рекомендации по их использованию в процессе формирования системы риск-менеджмента на предприятии.

Ключевые слова: риск, риск-менеджмент, идентификация рисков, классификация рисков.

Постановка проблеми. Управляти сучасним підприємством неможливо без врахування ризиків і невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовищ, в якому функціонують підприємства. За сучасними світовими стандартами ризик розглядається як поєднання ймовірності виникнення ризикової події і її наслідків. Тому при формуванні системи ризик-менеджменту на підприємстві виникають питання щодо того, яким чином визначати ризикові події, оцінювати ймовірність їх настання і наслідки реалізації. Все це є основою для розробки системи управління ризиками.

Організація системи ризик-менеджменту на підприємстві починається з побудови процесу управління ризиками. Процес управління ризиками – це систематичне застосування управлінських механізмів (політик, рішень, процедур та ін.) і передового досвіду в з'ясуванні контексту, ідентифікації, аналізі, атестуванні, обробленні, моніторингу та ревізії ризиків, а також при проведенні консультацій та здійсненні інформаційної взаємодії [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання управління ризиками в підприємницькій діяльності досліджували провідні зарубіжні вчені, зокрема Ф. Найт [2], Т. ДеМарко, Т. Листер [3], Д. Канеман [4] та ін. Серед українських науковців особливу увагу ризикам приділили В. Вітлінський, Г. Великоіваненко, В. Гранатуров, А. Старостіна, В. Кравченко, Н. Машина, О. Лабурцева [5–9] та ін. Більшість дослідників розглядають питання аналізу, оцінки і врахування ризику. Досі залишаються не повністю висвітленими питання інтеграції ризик-менеджменту в діяльність сучасного підприємства. Крім того, бракує конкретних рекомендацій щодо організації процесу ризик-менеджменту загалом і зокрема важливого етапу ідентифікації ризиків.

У науковій літературі існує близько 50 методів якісного і кількісного аналізу ризиків, серед них чимало методів, які можна використовувати і для ідентифікації. Наразі найбільш поширеними методами ідентифікації ризиків є такі: "мозковий штурм"; метод Дельфі; метод номінальних груп; картки Кроуфорда; опитування експертів з великим досвідом роботи над проектами; ідентифікація основної причини; аналіз переваг і недоліків, можливостей і загроз (*SWOT*-аналіз); аналіз контрольних списків; метод аналогії; методи з використанням діаграм [10]. Окремі дослідники, крім зазначених, пропонують також використовувати метод диверсійного аналізу [11], метод Монте Карло [12], *STEEPLED*-аналіз з додаванням аналізу ринків, аналіз бізнес-процесів [13].

М. Ньюел [10] проводить порівняльний аналіз методів ідентифікації ризиків із визначенням їх переваг і недоліків і доходить висновку, що кожен з них може бути корисним. Здебільшого рекомендовані методи є експертними і метод "мозкового штурму" найбільш поширений серед них.

Найбільш правильним при ідентифікації ризиків є використання не одного, а декількох методів, які повинні враховувати всю специфіку та особливості конкретних ризиків для вирішення поставленого завдання. Кожен з методів має модифікуватися і адаптуватися під конкретні потреби шляхом удосконалення і подальшої еволюції. На вибір конкретного методу або комплексу методів у роботі з ризиками впливають різні фактори: доступність кваліфікованих ресурсів, характер і ступінь невизначеності даних та інформації, складність методу для його застосування. Перед тим, як обрати той чи інший метод, необхідно провести обґрунтування вибору конкретних методів ідентифікації ризику із зазначенням їх придатності до застосування в заданих умовах функціонування. Результатом процесу ідентифікації ризиків має бути реєстр ризиків, що містить: перелік ідентифікованих ризиків; список потенційних дій з реагування; основні причини виникнення ризику; уточнення категорій ризиків. Якщо ризик ідентифікований повністю своєчасно і правильно, то це дозволить оптимально ним управляти.

Незважаючи на чисельність існуючих методів ідентифікації ризиків, недостатньо розробленими залишаються практичні аспекти їх використання з урахуванням специфіки сфери діяльності конкретних організацій.

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо проведення ідентифікації ризиків як важливої складової процесу формування системи ризик-менеджменту на підприємстві.

Матеріали та методи. В процесі дослідження використано методи аналізу і синтезу наукової інформації.

Результати дослідження. Різні стандарти управління ризиками по-різному пропонують регламентувати роботу з формування процесу ризик-менеджменту на підприємстві. Так, відповідно до стандарту *ISO 31000:2009* (Міжнародна організація зі стандартизації) процес ризик-менеджменту розглядається по 5 етапах: встановлення оточення; оцінка (ідентифікація; аналіз; оцінка) ризику; вплив на ризик; комунікація та консультування; моніторинг [14]. Відповідно до стандарту *COSO ERM* (Комітет організацій-спонсорів Комісії) цей процес має 8 етапів: визначення об'єкта управління; ідентифікація ризиків; аналіз ризиків; кількісна оцінка; оцінювання; визначення загроз і можливостей; прийняття рішень, обробка ризику і оцінка кореляції видів ризику і ступеня впливу на портфель; моніторинг [15]. За стандартом *FERMA* (Федерація європейських асоціацій ризик-менеджменту) цей процес проходить 7 етапів: визначення об'єкта стратегії управління; оцінка ризику (аналіз, ідентифікація джерел, опис, кількісна оцінка, оцінювання); визначення загроз і можливостей; прийняття рішень; обробка ризику; оцінка залишкового ризику; моніторинг [16]. Підприємство для організації системи ризик-менеджменту може використовувати будь-який із запропонованих підходів до формування процесу ризик-менеджменту. Крім того, побудований в організації процес управління ризиками має відповідати особливостям самої організації, її цілям і потенціалу. В будь-якому випадку потрібно розпочати із визначення переліку і опису ризикових подій, які можуть статись на підприємстві і потребують уваги. Ці процедури передбачають етап ідентифікації ризиків, який представлений в будь-якому процесі ризик-менеджменту на підприємстві.

Ідентифікація ризиків – процес виявлення, дослідження та опис ризиків, які можуть вплинути на досягнення цілей організації у рамках інтегрованої системи менеджменту. Цей процес включає виявлення джерел ризиків, дослідження подій, їх причин і можливих наслідків. Перелік повинен бути максимально повним, так як неідентифіковані ризики можуть становити суттєву небезпеку для досягнення поставлених цілей, зумовлювати втрату контролю над процесами і привести до втрати перспективних можливостей. Таким чином, ідентифікація ризиків включає дії, спрямовані на визначення параметрів ризикової ситуації.

Стандарт *ISO 31000:2009* передбачає також процес дескрипції ризику, сутність якого полягає у визначенні структурованої специфікації ризику, яка зазвичай має чотири розділи: джерела, події, причини та наслідки [14]. Під специфікацією розуміється формалізований опис властивостей, характеристик і функцій об'єктів. В ІТ-технологіях використовується специфікація вимог як закінчений опис поведінки програми, яку потрібно розробити. Специфікація процесу є алгоритмом опису завдань, що виконуються процесами. *Специфікація ризику* являє собою формалізацію процесу ідентифікації ризиків у вигляді конкретних таблиць, формулярів, матриць тощо, в яких підприємницькі ризики описуються за заздалегідь розробленими дескрипторами і визначеними критеріями, які мають відповідати поставленим цілям організації і її рівню толерантності до ризику.

Ідентифікація ризику також передбачає систематичне використання інформації, що використовується для визначення небезпек стосовно аспектів ризику або для опису ризикової ситуації. Інформація повинна включати історичні дані, теоретичний аналіз, висновки на основі інформації, а також інтереси зацікавлених учасників процесу управління.

Ідентифікація ризику має відповісти на питання "Що може відбуватися неправильно?" із визначенням можливих наслідків. Різновидами цього питання є такі: "Що такого сталося з того, що не повинно було статись? Якою мірою?" або "Що такого не сталося з того, що повинно було статись? Якою мірою?" Це становить основу для подальших етапів процесу управління ризиками. Для цього можна використовувати два логічних підходи.

За *першого підходу* спочатку визначаються всі можливі небезпечні наслідки, які можуть призвести до погіршення або покращання ситуації у розвитку або до відхилення від бажаних цілей, після чого визначаються джерела виникнення цих ситуацій і нарешті їх причини.

При *другому* – ідентифікація починається з визначення причин ризикових подій, які виступають основою для визначення джерел, і після цього визначаються можливі наслідки їх реалізації.

Кожен з цих підходів є основою для побудови системи класифікації ризиків, з якою підприємство в подальшому буде працювати. Для упорядкування процесу ідентифікації ризиків широко використовуються різні системи класифікації, що задають напрямок пошуку. Виявлені ризики групуються й описуються в прийнятому на підприємстві єдиному форматі, щоб спростити процес їх порівняння.

Організація процесу ідентифікації ризиків вимагає вирішення цілої низки питань: яку інформацію слід збирати; з яких джерел її можна отримати; яким чином цю інформацію потрібно систематизувати і зберігати; як її аналізувати.

Процес ідентифікації ризиків поділяється на комплекс робіт і передбачає використання відповідних інструментів: метод "мозкового штурму"; методи анкетування і опитування; бенчмаркінг; сценарний аналіз; аналіз характеру наслідків відмов (*Failure Mode Effects Analysis – FMEA*); аналіз характеру, наслідків та критичності відмов (*Failure Mode, Effects and Criticality Analysis – FMECA*); аналіз дерева помилок (*Fault Tree Analysis – FTA*); аналіз експлуатаційної безпеки та критичні контрольні точки (*Hazard Analysis and Critical Control Points – HACCP*); аналіз експлуатаційної безпеки та працездатності (*Hazard Operability Analysis – HAZOP*); попередній аналіз експлуатаційної безпеки (*Preliminary Hazard Analysis – PHA*); ранжирування та фільтрація ризиків; відповідні статистичні методи тощо. Але загалом усі зазначені методи в основному базуються на досвіді та рівні кваліфікації особи, на яку покладено повноваження управляти ризиком.

Поняття ідентифікації і класифікації не є тотожними. *Класифікація ризиків* дозволяє розкрити їх належність до різних видових груп завдяки основним відмінним рисам, що можуть описати досліджуваній об'єкт. Таким чином, її потрібно розглядати як стандартну мову опису досліджуваного об'єкта. Поняття *ідентифікації* використовується для опису ризиків у конкретній організації з урахуванням її специфіки і галузевих особливостей у конкретний період часу. Класифікація може виступати основою для ідентифікації в частині складання специфічного переліку ризиків на основі існуючого стандартного. Тому важливо використовувати "правильні" класифікатори для побудови обґрунтованої ідентифікації ризиків.

В економічному словнику класифікатор (від лат. *Classis* – розряд і *facere* – робити) визначається як систематизований перелік об'єктів (продукції, товарів, послуг), кожному з яких присвоюється певний шифр, код [17]. Класифікація об'єктів проводиться згідно з правилами розподілу заданої множини об'єктів на підмножини (класифікаційні угруповання) відповідно до встановлених ознак, а також їх відмінності або подібності. Класифікатор є стандартною кодовою мовою документів і фінансових звітів.

Потрібно враховувати такі вимоги для класифікації: достатня ємність і необхідна повнота, які гарантують охоплення всіх об'єктів класифікації у заданих межах; виправдана глибина; забезпечення можливості вирішення комплексу задач різного рівня; можливість розширення безлічі класифікованих об'єктів і внесення необхідних змін до структури класифікації; забезпечення можливості сполучення з іншими класифікаціями однорідних об'єктів; забезпечення простоти ведення класифікатора. Класифікувати ризики можна за різними ознаками. При цьому необхідно прагнути не так зазначити всі види ризиків, як створити певну базову схему, яка дозволила б не упустити будь-які з них.

Для побудови класифікації необхідно визначити об'єкт, ознаки класифікації і класифікаційних угруповань. *Об'єкт класифікації* – це елемент класифікованої безлічі предметної області. *Ознаки класифікації* – це властивості або характеристики об'єкта, якими вона характеризується. *Значення ознаки* – якісне або кількісне вираження ознаки класифікації. *Класифікаційне угруповання* – частина об'єктів, яка виділена в окрему групу під час класифікації.

Відповідно до теоретичних підходів побудови класифікацій застосовують три методи: ієрархічний, фасетний і дескрипторний. Вибір конкретного методу залежить від мети класифікації і особливостей предметної області.

Ієрархічна система – це послідовний поділ безлічі об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання. Особливістю такої класифікації є тісний зв'язок між окремими класами, які виділяються через спільність і відмінність основних ознак. В основу розподілу безлічі на підмножини покладено ступінь ієрархії.

Спочатку потрібно виділити сукупність класифікаційних угруповань. Відмінності між угрупованнями полягають в різних ознаках. Кількість ознак і ступенів визначають глибину класифікації. Глибина класифікації теоретично нескінченна, але на практиці така класифікація занадто об'ємна і заплутана. В цьому разі може виникнути ситуація дублювання рівнів.

Фасетна класифікація – це паралельний поділ безлічі об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання. Особливістю такої класифікації є визначення різних ознак, які не пов'язані між собою. Фасетна класифікація відрізняється гнучкістю, можливістю обмежувати кількість ознак і угруповань, що створює певну зручність при її використанні. Її інформаційна місткість може бути збільшена шляхом виділення загальних і специфічних класифікаційних угруповань.

Дескрипторна (описова) система класифікації використовує мову опису інформаційних об'єктів (наприклад, тезаурусів), яка схожа на природну мову. Тезаурусні моделі засновані на принципі організації словників і містять певні мовні конструкції і принципи їх взаємодії в заданій граматиці. Ці моделі використовуються в системах-перекладачах, особливо в багатомовних перекладачах. Широко вона використовується в бібліотечній системі пошуку.

У цих моделях кожному документу відповідає дескриптор (описувач), що має жорстку структуру. Дескриптор описує документ відповідно до тих характеристик, які потрібні для роботи з документами в базах даних, що розробляються.

У *табл. 1* подано рекомендації щодо використання методів класифікації ризиків для їх ідентифікації.

Таблиця 1

**Рекомендації щодо використання методів класифікації
ризиків для їх ідентифікації**

Метод	Мета використання	Мета класифікації
Ієрархічний	Формування структури загального ризику підприємства за класифікаційними угрупованнями за визначеними ступенями класифікації (класифікаційними ознаками ризику), які пов'язані між собою	Опис господарської ситуації з визначення джерел ризику, які потрібні для врахування і управління, починаючи від вищого з поступовим переходом до нижчих рівнів, з деталізацією кожного наступного
Фасетний	Систематизація ризиків за класифікаційними угрупованнями, які не пов'язані між собою	Опис ситуації ризику з позиції всіх можливих ознак, які повно розкривають його зміст у процесі діяльності
Дескриптивний	Формування бази даних: перелік джерел, факторів, причин, наслідків, що описують сукупність ризикових ситуацій за ключовими словами	Пошук вже описаних об'єктів за визначеними дескрипторами (характеристиками, ключовими словами), які можуть мати значення для аналітика, покращити та прискорити пошук

Джерело: узагальнено автором.

Усі види класифікації є обґрунтованими і корисними для ідентифікації ризиків на підприємстві. Попередньо побудований класифікатор може значно полегшити ідентифікацію ризиків на підприємстві.

По-перше, неперервний моніторинг настання ризикових подій значно легше здійснювати, якщо використовувати готовий список. Ідентифікація потребує постійного оновлення, так як деякі ризики в процесі діяльності можуть виникнути, а деякі просто перейти в категорію реальних проблем.

По-друге, необхідно здійснювати збір даних для наповнення бази даних для визначення кількісного впливу проблем, які спостерігались у минулому. Така статистика дозволить точніше визначати ймовірність і значущість впливу наслідків на ефективність діяльності підприємства.

Їх *послідовне використання* дозволяє здійснювати ефективну ідентифікацію ризиків. Так, спочатку пропонується розробити фасетну класифікацію ризиків за найширшим колом ознак, які є найбільш важливими для аналітика. Потім побудувати ієрархічну класифікацію, яка описує предметну область з позиції досягнення цілі. І насамкінець необхідно сформувати базу даних за допомогою набору ключових слів-дескрипторів, які описують предметну область для ідентифікації ризиків на постійній основі. Дескрипторна класифікація – основа стандартизації системи управління ризиками на підприємстві, так як історія використання різних підходів до управління ризиками є дуже корисною для їх подальшого обґрунтування і використання.

Для вибору класифікаційних ознак для фасетної класифікації ризику потрібно дати відповідь на питання: *що може стати джерелом ризику?* Поєднання альтернативних джерел має створювати єдину класифікаційну ознаку. Поєднання всіх класифікаційних ознак повинно виявити майже всю сукупність поглядів на ризики господарської діяльності. Так, за сферою діяльності ризики поділяють на: фінансові, комерційні, виробничі, екологічні, соціальні, політичні, ризики безпеки [6]; за характером (рівнем) менеджменту – стратегічні, тактичні, операційні; за значенням або їх впливом на цілі організації – критичні, значні, помірні, низькі; за рівнем небезпеки – допустимі, критичні, катастрофічні; за можливістю страхування – з використанням хеджування, страхування, відсутність можливості страхування; за сферою виникнення – зовнішні та внутрішні; за часом виникнення – ретроспективні, поточні, перспективні; за характером наслідків – чисті й спекулятивні.

Серед ознак опису ризикових ситуацій найбільш інформативним є перелік ризиків за видами господарської діяльності. Сьогодні використовується інший погляд на господарську діяльність, а саме як на ланцюг створення цінності продукту. Таку ознаку можна вважати найкращою для побудови ієрархічної класифікації ризиків підприємства.

Суть цієї концепції створення цінності продукту, за *McKinsey*, полягає у побудові ланцюга з шести основних процесів, які створюють цінність товару: технологія, дизайн продукту, виробництво, маркетинг, розподіл та обслуговування. Така концепція дозволила компанії визначити вартість, що додається на кожному етапі, та скоротити витрати виробництва, не створюючи інноваційно новий продукт [18; 19]. Цей поділ найкраще відображає місце, де може статись ризикова подія, і відповідальну особу, яка має контролювати відповідні ризики підприємницької діяльності. Ризики відповідно до ланцюга створення цінності продукту визначено у *табл. 2*.

Крім цих ризиків, які будуть розглядатись як ризик внутрішнього середовища, потрібно також визначити ризики зовнішнього середовища, при цьому їх доцільно поділити на макро- та мікрорівень (*рисунком*). Такий поділ наближає до джерел і факторів виникнення самих ризикових подій і дозволяє описати систему ризиків у вигляді ієрархічної структури з декількома ступенями деталізації.

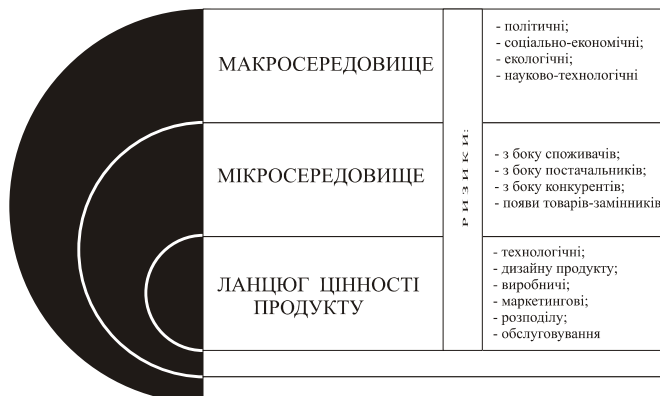
Джерелами ризику можуть бути: спонтанність природних процесів і явищ, природні лиха; випадковість – ймовірна сутність багатьох соціально-економічних і технологічних явищ; наявність протидіючих тенденцій, зіткнення суперечливих інтересів; ймовірнісний характер науково-технічного прогресу; недостатність, мінливість і неповнота інформації; обмеженість, недостатність усіх видів ресурсів; неможливість однозначного пізнання об'єкта при рівнях і методах наукового пізнання, що склалися в даних умовах; відносна обмеженість свідомої діяльності людини, існуючі відмінності в соціально-психологічних установках, ідеалах, намірах, оцінках, стереотипах поведінки [5].

Таблиця 2

Ризики відповідно до ланцюга створення цінності продукту

Процес	Ризик
Технологія	необхідності вдосконалення технологій, порушення патентів, порушення технологічної дисципліни, вибору процесу виробництва, помилкових рішень технологів
Дизайн продукту	зміни призначення, зміни фізичних характеристик, погіршення естетики, зниження якості, помилкових рішень конструкторів
Виробництво	втрати ресурсів, поломки виробничих потужностей, порушень поставки ресурсів, помилкових рішень менеджерів з виробництва
Маркетинг	падіння ціни на продукцію, зниження ефективності реклами, неякісної роботи менеджерів з продажів, руйнування упаковки, погіршення репутації бренду
Розподіл	зниження ефективності каналів реалізації, зростання вартості запасів, порушення технології зберігання, транспортування, помилкових рішень маркетологів
Обслуговування	порушення умов гарантії, зниження швидкості обслуговування, падіння цін на послуги, погіршення сервісу, помилкових рішень менеджерів з обслуговування

Джерело: розроблено автором.

Класифікація ризиків підприємства

Джерело: розроблено автором.

Ризики *макрорівня* можна розподілити за джерелами виникнення (табл. 3).

Таблиця 3

Ризики макросередовища

Джерело виникнення	Ризик
Політичне середовище	зміни політичної ситуації, політичного законодавства; загострення внутрішньополітичної ситуації; корупції; зміни уряду; погіршення відносин з певними країнами тощо
Соціально-економічне середовище	збільшення податкових ставок; погіршення купівельної спроможності населення; інфляційний; коливання процентних ставок; поглиблення економічної кризи; зростання дисбалансу між окремими верствами населення; погіршення демографічної ситуації; зростання безробіття тощо
Екологічна ситуація	пов'язаний з природно-кліматичними явищами (посуха, повень, град, зливи, вимерзання); виникнення цивільної відповідальності за збиток, який нанесено навколишньому середовищу; змін в екологічному законодавстві; зміни кліматичних умов тощо
Технічний прогрес	зміни технологій виготовлення і збуту продукції; появи нового потужного й економічного обладнання; появи нових ресурсо- і енергозберігаючих технологій; зміни вимог до науково-технічного рівня виробництва; прискорення темпів науково-технічного прогресу; зміни законодавства про трансфер технологій тощо

Джерело: розроблено автором.

Джерелами ризиків *мікрорівня* можуть бути:

основні споживачі продукції підприємства – ризик: помилковості визначення цільової групи, референтної групи, мотивації поведінки споживача, ступеня забезпеченості товарами; зміни вподобань споживача; переключення уваги споживача на товари конкурентів; зниження рівня прихильності споживача до бренду компанії тощо;

основні постачальники – ризик: зміни умов, обсягів і якості сировини, що постачається на підприємство; порушення контрактів; зростання цін на ресурси; незадовільної організації системи збуту, транспортні тощо;

основні конкуренти – ризик: помилкового вибору конкурентної стратегії; помилкових результатів маркетингових досліджень; посилення конкуренції; монополізації ринку; зниження цін на продукцію конкурентів; підвищення ключових переваг продукції конкурентів; появи нових конкурентів; широкої диверсифікації продукції конкурентів; активізації маркетингової діяльності конкурентами тощо.

На цьому ж рівні також присутній ризик появи продуктив-замінників.

У процесі аналізу потрібно пам'ятати про наявність складних та простих ризиків, що пов'язано з можливістю та наявністю поділу понять. Складні ризики є композицією простих. Під простими розуміються видові ризики, які не підлягають подальшому поділу. Використання в процесі якісного аналізу одночасно простих та складних ризиків може призвести до істотних помилок, які зумовлені подвійним рахунком.

У Стандарті ISO 31000:2009 ризик розглядається як результат, що може спричинити позитивний або негативний результат, який може вплинути на організацію стосовно досягнення нею цілей, тобто як результат невизначеності в досягнення цілей. Таким чином, при ідентифікації потрібно складати список не тільки потенційних небезпек, але й можливостей досягнення бажаних цілей.

Виходячи з робочого визначення господарського ризику, на якому базується управління ризиком, опис ризикових ситуацій має починатися з формулювання цілі господарської діяльності підприємства. Відхилення від цілі характеризує ступінь ризику, а його величина повинна бути керованою змінною. Як правило, цілями управління підприємства є забезпечення ефективної, стабільної роботи. Це може виявлятися у вигляді встановлення норми прибутковості, захоплення відповідної частки ринку тощо. Здебільшого цілі господарської діяльності представлені такими критеріями:

- фінансовий успіх: відсутність заборгованості, наявність високоліквідних активів, зростання прибутку або зростання доходів за якийсь період або одиницю часу та ін.;
- приваблива (позитивна) репутація: досягнення і підтримання;
- задоволення всіх потенційних клієнтів (у цільовій групі, своєму сегменті ринку);
- задоволення потенційних клієнтів у поєднанні із задоволенням співробітників;
- досягнення гармонійних взаємин у колективі підприємства;
- зростання до заданого рівня частки продукції підприємства на галузевому або регіональному ринку;
- стійке зростання ринкової капіталізації (вартості) компанії;
- досягнення та утримання протягом досить тривалого періоду певної частки ринку своєї основної продукції;
- завоювання лідируючого і стійкого становища на місцевих ринках та ін.

Ступінь відхилення від цілі може бути вимірний різними способами, наприклад, як витрати або втрати економічного ефекту, що пов'язані з реалізацією певного рішення порівняно з тими, які очікувались за умови оптимального рішення.

Критерії ризику – це певні еталони, порівняння з якими дає можливість здійснити атестування ризику, зазвичай обумовлені цілями організації і джерелами ризику. При визначенні, яким чином цей ризик вплине на цілі діяльності підприємства, пропонується використовувати такі критерії: час роботи, обсяг виробництва, витрати на виробництво, ціна продукції, ціни на основні види ресурсів.

У процесі виявлення ризиків пропонується процедура, в ході якої аналітику потрібно отримати й оформити у відповідному формулярі відповіді на певні запитання. Приклад такого формуляру наведено у *табл. 4*.

Таблиця 4

**Форма реєстрації ідентифікованих ризиків
або можливостей і рекомендації щодо її заповнення**

Назва	Коротка назва ризику або можливості Коли може виникнути ризик?
Короткий опис	Має включати джерела, події, наслідки і їх вплив на результати діяльності Що може виступати джерелом ризику? Яка подія з тих, що можуть статись: - негативно або позитивно вплине на досягнення цілей компанії; - обумовила б такі дії зацікавлених осіб, які б вплинули на досягнення цілей компанії?
Зв'язок із стратегічними цілями	Який саме вплив на цілі матиме ця подія? <i>(Збільшення або зменшення поставлених цілей, запланованого результату; зниження або підвищення доцільності досягнення поставлених цілей)</i> Як це вплине на час роботи, обсяг виробництва, витрати на виробництво, ціни продукції, ціни на основні види ресурсів?
Відділ або сфера, з якими цей ризик або можливість тісно пов'язані	На яку саме сферу діяльності підприємства можуть вплинути ці події? Внутрішні (за ланками ланцюга створення вартості продукції), зовнішні (макро-, мікросередовище) Як саме нині відбувається вплив на ризик?
Відповідальна особа	Хто несе відповідальність за поведіння з ризиком? Хто є ініціатором виникнення ризикової ситуації?

Джерело: розроблено автором.

Висновки. Ідентифікацію всіх ризиків і можливостей організації можна здійснювати, визначаючи їх вплив на цілі діяльності підприємства. Кожному з визначених ризиків або можливостей потрібно надати коротке ім'я або назву. Перелік усіх ризиків або можливостей потрібно записати у спеціальному документі, в якому також слід описати кожен ризик або можливість шляхом уточнення інформації про їх джерела і наслідки. Це можна зробити за допомогою запропонованої форми. Потрібно перевірити, чи є цей перелік джерел

і наслідків повним з точки зору їх впливу на результат. Такий підхід також допоможе розглянути, яким чином кожен ризик (або можливість його виникнення) може вплинути на стратегічні цілі або буде дуже тісно пов'язаний з ними, що також дає змогу визначити відповідальну особу для кожного типу ризику (або можливості) – це фізична або юридична особа, наділена певними повноваженнями, на яку покладено відповідальність стосовно поводження з ризиком.

У результаті здійснення цих рекомендацій можна системно і якісно побудувати пошук усіх ризиків, які можуть виникнути в процесі господарської діяльності і які потребують управлінських дій щодо їх мінімізації. Ідентифікація ситуації господарського ризику підприємства має бути розглянута і прийнята керівництвом підприємства як первинний документ для формальної постановки завдання управління і розробки системи управління господарським ризиком на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Мохор В., Богданов О., Крук О., Цуркан В.* Спроба локалізації ISO GUIDE 73:2009 "RISKMANAGEMENT – VOCABULARY". Ukrainian Scientific Journal of Information Security. 2012. № 2 (18). С. 12–22.
2. *Найт Ф. Х.* Риск, неопределенность и прибыль ; пер. с англ. М. : Дело, 2003. 360 с.
3. *Канеман Д.* Думай медленно... Решай быстро ; пер. с англ. М. : АСТ, 2016. 656 с.
4. *ДеМарко Т., Листер Т.* Вальсируя с медведями ; пер. с англ. М. : Компания р.м. Office, 2005. 196 с.
5. *Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І.* Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 480 с.
6. *Гранатуров В. М.* Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения. М. : Дело и Сервис, 2002. 140 с.
7. *Старостіна А. О., Кравченко В. А.* Ризик-менеджмент : Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Кондор ; Політехніка, 2004. 200 с.
8. *Машина Н. І.* Економічний ризик і методи його вимірювання : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр навч. л-ри, 2003. 187 с.
9. *Лабурцева О. І.* Управління маркетинговими ризиками торговельних підприємств. Економіка України. 2016. № 4. С. 79–91.
10. *Ньюэлл Майкл В.* Управление проектами для профессионалов. Руководство по подготовке к сдаче сертификационного экзамена ; пер. с англ. А. К. Казаков. 3-е изд. М. : КУДИЦ-Образ ; СПб. : КУДИЦ-Пресс, 2006. 416 с.
11. *Степанов В.* Методы идентификации рисков. Финансовый директор. 2010. № 6. URL : <https://stepanov.by/2011/04/28>.
12. *Никитин И., Цулая М.* Идентификация рисков. URL : <http://bainr.ru/article18.html>.
13. *Методы идентификации рисков* : сайт про риск-менеджмент, внутренний контроль и внутренний аудит. URL : http://svk4u.ru/?page_id=377.

14. ISO / IEC 31010:2009 Risk management – Risk assessment techniques. URL : http://www.iso.org/iso/ru/catalogue_detail?csnumber=51073.
15. *Enterprise Risk Management – Integrated Framework* / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). New York, NY. September 2004. URL : <http://www.coso.org>.
16. Стандарты управления рисками : Федерация Европейских Ассоциаций Риск-менеджеров. AIRMIC, ALARM, IRM: 2002, translationcopyright FERMA: 2003. URL : <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>.
17. *Економічний енциклопедичний словник* : у 2-х т. Т. 2 ; укл. С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. Київ : Феміна, 2006. 568 с.
18. *Carter F., Bales K., Chatterjee P. C., Gluck F. W., Gogel D., Puri A. Thebusinesssystem: A new tool for strategy of formulation and cost analysis. The McKinsey Quarterly, 1980. 36 p. С. 12.*
19. *Michail A. Use of Porter's Value Chain Framework.* URL : <http://strategy-models.blogspot.com/2011/06/use-of-porters-1985-value-chain.html>.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2017.

Fedulova I. Identification of economic risks.

Background. *When the system of risk management is formed at the enterprise there are questions as how to define and identify risk events, assess the probability of their occurrence and calculate the consequences of their implementation.*

Analysis of recent research and publications *showed that the risk identification stage is represented in any process of risk management. Risk identification is the process of spotting, studying and description of risks. This process involves identifying the sources of risk, the study of events, their causes and possible consequences. Thereby some classification of risks is created and the enterprise will work with them hereafter (analyze, evaluate and manage).*

The aim of the article is to develop methodical statements of risk identification as important part of the formation of risk management system at the enterprise.

Materials and methods. *The methods of analysis and synthesis of scientific information were used for the study.*

Results. *The system, object, characteristics of classification and classification groups are usually determined in order to form the classification. In practice, three classification methods are used: hierarchical, faceted and descriptor. The choice of method depends on the purpose of classification and characteristics of the subject area. It is proposed to use all three approaches to risk classification; each of them has its own purpose and meaning. So, at the first stage the faceted classification is formed to describe the subject area of risk situation and to define the risk characteristics. One can use product value chain classification to form the hierarchical risk classification for describing the system of risks of internal enterprise environment. Its content is the study of situations of occurrence and description of the risks of this type. At the third stage the descriptor classification is formed in order to create a database of risky situations.*

Conclusion. *Procedure for risk identification was proposed; using it the analyst must get answers to questions concerning the formed goals for each element of the value chain, it allows identifying risk as causes or consequences of adverse events that have led or will lead to deviations from these goals. Also the action sequence that is framed and structured in stages, which together determine the process of risk identification at the enterprise was proposed.*

Keywords: risk, risk management, risk identification, risk classification.

REFERENCES

1. *Mohor V.*, Bogdanov O., Kruk O., Curkan V. Sproba lokalizacii' ISOGUIDE 73:2009 "RISKMANAGEMENT – VOCABULARY". Ukrainian Scientific Journal of Information Security. 2012. № 2 (18). S. 12–22.
2. *Najt F. H.* Risk, neopredelennost' i pribyl' ; per. s angl. M. : Delo, 2003. 360 s.
3. *Kaneman D.* Dumaj medlenno... Reshaj bystro ; per. s angl. M. : AST, 2016. 656 s.
4. *DeMarko T.*, Lister T. Val'siruja s medvedjami ; per. s angl. M. : Kompanija p.m.Office, 2005. 196 s.
5. *Vitlyns'kyj V. V.*, Velykoivanenko G. I. Ryzykologija v ekonomici ta pidpryjemnyctvi : monografija. Kyi'v : KNEU, 2004. 480 s.
6. *Granaturov V. M.* Jekonomicheskij risk: sushhnost', metody izmerenija, puti snizhenija. M. : Delo i Servis, 2002. 140 s.
7. *Starostina A. O.*, Kravchenko V. A. Ryzyk-menedzhment : Teorija i praktyka : navch. posib. dlja stud. vyssh. navch. zakl. Kyi'v : Kondor ; Politehnika, 2004. 200 s.
8. *Mashyna N. I.* Ekonomichnyj ryzyk i metody jogo vymirjuvannja : navch. posib. dlja stud. vyssh. navch. zakl. Kyi'v : Centr navch. l-ry, 2003. 187 s.
9. *Laburceva O. I.* Upravlinnja marketyngovymy ryzykamy torgovel'nyh pidpryjemstv. Ekonomika Ukrai'ny. 2016. № 4. S. 79–91.
10. *N'jufjell Majkl V.* Upravlenie proektami dlja professionalov. Rukovodstvo po podgotovke k sdache sertifikacionnogo jekzamena ; per. s angl. A. K. Kazakov. 3-e izd. M. : KUDIC-Obraz ; SPb. : KUDIC-Press, 2006. 416 s.
11. *Stepanov V.* Metody identifikacii riskov. Finansovij direktor. 2010. № 6. URL : <https://stepanov.by/2011/04/28>.
12. *Nikitin I.*, Culaja M. Identifikacija riskov. URL : <http://bain.ru/article18.html>.
13. *Metody identifikacii riskov* : sajt pro risk-menedzhment, vnutrennij kontrol' i vnutrennij audit. URL : http://svk4u.ru/?page_id=377.
14. ISO / IEC 31010:2009 Risk management – Risk assessment techniques. URL : http://www.iso.org/iso/ru/catalogue_detail?csnumber=51073.
15. *Enterprise Risk Management – Integrated Framework / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO).* NewYork, NY. September 2004. URL : <http://www.coso.org>.
16. Standarty upravlennja pickami : Federacija Evropejskih Asociacij Risk-menedzherov. AIRMIC, ALARM, IRM: 2002, translationcopyright FERMA: 2003. URL : <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf>.
17. *Ekonomichnyj encyklopedychnyj slovnyk* : u 2-h t. T. 2 ; ukl. S. V. Mochernyj, Ja. S. Larina, O. A. Ustenko, S. I. Jurij. Kyi'v : Femina, 2006. 568 s.
18. *Carter F.*, Bales K., Chatterjee P. C., Gluck F. W., Gogel D., Puri A. Thebusinesssystem: A new tool for strategy of formulation and cost analysis. The McKinsey Quarterly, 1980. 36 p. C. 12.
19. *Michail A.* Use of Porter's Value Chain Framework. URL : <http://strategy-models.blogspot.com/2011/06/use-of-porters-1985-value-chain.html>.